

10 EPIGRAFIKA

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola se věnuje epigrafice, která se zabývá nápisy a nápisovým písmem. Prezentuje různé klasifikace nápisů a písma latinské epigrafiky. Uvádí také příklady nejvýznamnějších epigrafických památek na území Československa a metodiky jejich zpracování.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly dokážete:

- popsat předmět badání epigrafiky;
 - charakterizovat písma latinské epigrafiky;
 - představit kritéria klasifikace nápisů;
 - uvést příklady nejvýznamnějších epigrafických památek na území Československa.
-

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

Prostudování kapitoly vám zabere přibližně 60 minut.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Epigrafika; nápis; písma latinské epigrafiky

10.1 Předmět bádání a dějiny disciplíny

Epigrafika (z řec. *epigraphē* – napsat) je historickou vědou, která se komplexně zabývá nápisy (inskrIPCemi) – zaznamenává je, interpretuje a zpřístupňuje. Pod pojmem nápis se rozumí všechny texty na rozmanitých archeologických či jiných nepaleografických materiálech, které byly různým způsobem vytvářeny (rytím, tesáním, odléváním, řezáním,

modelováním, vypalováním, malováním), ale které nenáleží školnímu, písařskému ani kancelářskému prostředí. Hlavním úkolem epigrafiky jako samostatné historické disciplíny je zejména sledovat vývoj nápisů v jejich nejširších kulturně-historických souvislostech, zatímco její pomocná funkce spočívá především ve zpřístupňování nápisových pramenů pro další bádání. Pro epigrafiku je specifické, že kromě samotného nápisu zkoumá také jeho nositele, čili objekt, který fyzicky nápis nese, tzv. nosič nápisu.

Historie epigrafiky v českém prostředí začala studiem nápisů na zvonech (Josef Dobrovský, František Palacký). Rovněž 20. století přineslo řadu zajímavých prací, včetně programového článku Václava Vojtíška z roku 1940 a publikací Bohumila Ryby, Josefa Hejnice, Miroslava Flodra a Ivana Hlaváčka.

10.2 Klasifikace nápisů

Epigrafická literatura uvádí různé klasifikace nápisů. Autorem jedné z nich je například Ivan Hlaváček, který nápisy dělí podle následujících kritérií:

- **podle techniky zhotovení nápisu** – tesáním, řezáním, rytím, odléváním, malováním, vnášením do omítky, skládáním do mozaiky, psáním či vyškrábáním na stěny, tkaním či vyšíváním;
- **podle látky, na níž jsou nápisy zhotoveny** – kámen, dřevo, textil, kov, keramika, sklo, kůže, omítky a zdi, opracovaná hlína aj.;
- **podle původního umístění nápisu** – na stavbách buď samostatně, nebo jako doprovod pevně fixovaných uměleckých děl, například náhrobníků; na zvonech; v terénu, například na hraničních kamenech a kamenných křížích; na mobiliáři, například na nábytku; textový doprovod samostatných uměleckých děl, například nápisy na nástěnných malbách; nápisy literárního charakteru, které nikdy nebyly epigraficky aplikovány;
- **podle obsahu** – literární, historický (s datací nebo bez chronologických údajů), právní, doprovodné, tj. slovní doprovod uměleckého nebo uměleckořemeslného díla.

Z chronologického hlediska rozlišujeme:

- epigrafiku starověkou;
- středověkou;
- novověkou.

Starověká epigrafika má velký význam zejména pro starověkou historiografii, neboť nápisy jsou často jediným autentickým písemným pramenem té doby. U materiálu středověkého a novověkého je situace jiná, protože z tohoto období se dochovalo velké množství

písemných i hmotných pramenů. Z toho důvodu se středověké a novověké nápisy staly předmětem badatelského zájmu teprve koncem 19. století. Poté postupně začaly vznikat první evidenční práce a velké ediční řady, například „Die Deutschen Inschriften“.

10.3 Písma latinské epigrafiky

V rámci Evropy byla až do 13. století hlavním jazykem v podstatě všech typů napsů latina. Známe pouze ojedinělé texty anglosaské (od 7. století) a německé (od 10. století). Sporadicky se v latinských napsích objevují také řecká písmena nebo slova.

Latinské písmo v epigrafice měnilo v jednotlivých obdobích své tvary. Pro římské klasické nápisy byla charakteristická monumentální čtvercová kapitála, což je vyrovnané elegantní geometrické písmo. Typické pro něj byly patky na konci dříků a téměř stejný poměr výšky k šířce (1:1), jen z estetických důvodů byla některá písmena užší (E, F, L, T) nebo širší (A, M, N, V). Tento typ písma byl použit například na oblouku Septimia Severa v Římě z roku 203 n. l.

Od 4. století začaly do kapitály pronikat formy známé z řecké epigrafiky, což se projevilo v určitých grafických tvarech jednotlivých písmen, například E mělo krátké střední břevno nebo A mělo střední břevno zalomené. Písmo bylo celkově užší a ustupovaly z něj serify. V raném středověku byla stále ještě užívána kapitála, ale v závislosti na regionu existovaly její různé varianty, například v zaalpských zemích došlo k průniku cizích elementů. Typické pro tuto dobu byly zejména hranaté tvary písmen (například B, C, D, G, O), prodlužování dříků a vertikalizace. Ke změnám došlo po reformách Karla Velikého, kdy písmo ovládla karolinská minuskula a došlo k návratu klasických forem scriptury monumentalis. V 10. století do tohoto typu písma začaly pronikat unciální a hranaté tvary. V následujícím století se pro písmo stala typická silná vertikalizace a stísnění písmen. Od poloviny 11. století dochází opět k rozšiřování písma. V období 11. až 13. století pronikly do kapitály unciální tvary. V gotice opanovala písmo tzv. monumentální majuskulní unciála, kterou pak v 15. a 16. století nahradilo humanistické písmo.

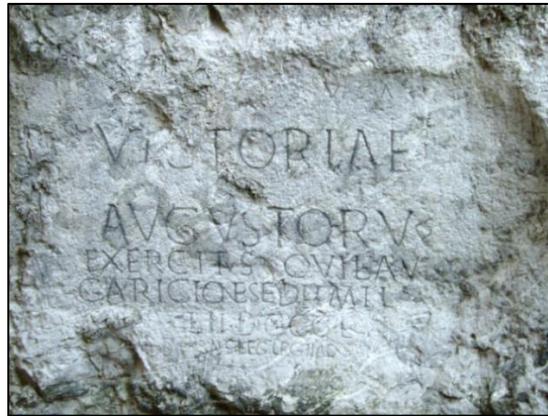
Obrázek 33: Oblouk Septimia Severa, Řím, 203 n. l.

Zdroj: Fotoarchiv autora.

10.4 Nejvýznamnější epigrafické památky na území Československa

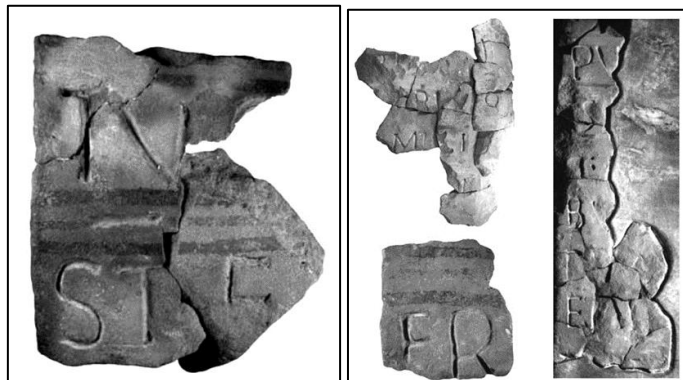
Jedním z nejstarších latinských nápisů na území bývalého Československa (dnes Slovenska) je nápis z římského období, vytesaný na hradní skále v Trenčíně z roku 179 n. l., který hlásí vítězství II. římské legie nad Germány během markomanských válek. Text nápisu zní: VICTORIAE AVGVSTORV(M) EXERCITVS QVI LAVDANENSIS VICI. Skála s tímto nápisem se nachází v areálu Trenčinského hradu a je dnes významnou historickou památkou.

Dále jsou známy nápisy z doby kolem roku 1000 ze slavníkovské Libice, často interpretované (i když ne zcela jistě) jako náhrobní. Tyto nápisy představují významné historické prameny, které pomáhají osvětlit kulturní a politické dění v raně středověkých Čechách. Slavníkovci byli významným českým rodem, který měl v této době značnou moc a vliv. Nápisy nalezené v Libici nad Cidlinou, kde se nacházelo jejich hlavní sídlo, jsou důležitými doklady o jejich existenci a působení.

Obrázek 34: Římský nápis na hradní skále v Trenčíně z roku 179 n. l.

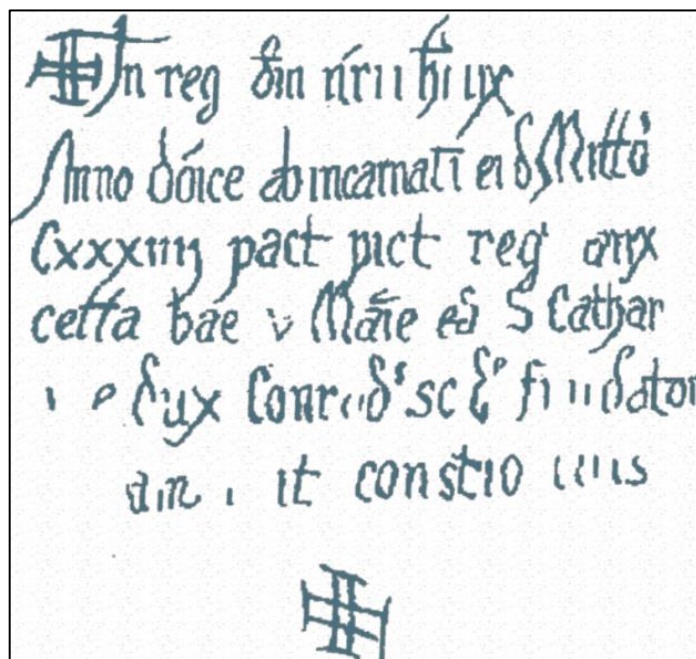
Zdroj: https://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%98%C3%AD-msk%C3%BD_n%C3%A1pis_v_Tren%C4%8D%C3%ADn%C4%9B#/media/File:Trencin-Roman2.JPG (17. 02. 2024).

Obrázek 35: Tzv. Libické stěly, 2. polovina 10. století.

Zdroj: http://www.arup.cas.cz/wp-content/uploads/2010/05/stely_marik_roh%C3%A1%C4%8Dek.pdf (17. 02. 2024).

S dalšími ucelenějšími nápisy českého původu se setkáváme až ve 12. století u nástěnných maleb, například v rotundě sv. Kateřiny ve Znojmě, v kostele sv. Jakuba Většího ve Stříbrné Skalici-Rovné, či také v bývalém pražském kostele sv. Jana Křtitele Na Zábradlí, kde byla v roce 1896 objevena pískovcová deska s vyrytými majuskulními iniciálami H R M. EP. (H(e)RM(anus) EP(iscopus)). Deska je připisována pražskému biskupovi Heřmanovi, který zastával uvedený úřad mezi lety 1099–1122.

Obrázek 36: Náčrtek středověkého nápisu v omítce znojenské rotundy sv. Kateřiny.

Zdroj: [https://cs.wikipedia.org/wiki/Rotunda_svat%C3%A9_Kate%C5%99iny_\(Znojmo\)#/media/File:Znojmo_napis.png](https://cs.wikipedia.org/wiki/Rotunda_svat%C3%A9_Kate%C5%99iny_(Znojmo)#/media/File:Znojmo_napis.png) (17. 02. 2024).

Od 13. století se objevují nápisy na zvonech a náhrobcích, například na náhrobcích ostrovských opatů. Mezi nejstarší domácí kampanologické památky patří zvon z roku 1313, odlitý v dílnách opata Bavora pro klášter v Břevnově, který byl později druhotně použit ve zvonici věže Staroměstské radnice (dochován v torzech). Tento zvon je nejen důležitým náboženským a kulturním předmětem, ale také dokladem technického a řemeslného umění té doby.

Skoro všechny nápisy až do doby Karla IV. jsou latinské. Za nejstarší český nápis je považován (nedochovaný) nápis z roku 1415 ve Slaném. Od konce 15. století se české texty objevují častěji a nacházíme je prakticky na všech druzích materiálů. Jako příklad lze uvést zvon s českým nápisem ze zvonice v Přelici z roku 1486.

V 15. a 16. století se začínají objevovat dvojjazyčné texty, například na soše sv. Jana Nepomuckého z Opočna s latinským a českým nápisem.

Obrázek 37: Socha Jana Nepomuckého, Opočno, příklad dvojjazyčného nápisu (latinsky, česky).

Zdroj: <http://bubinga.blog.cz/1612/opocno-a-socha-sv-jan-nepomuckeho> (17. 02. 2024).

DALŠÍ ZDROJE

- Presentace ke kapitole
 - Doporučená literatura:
1. FLODR, Miroslav: Zásady popisu středověkých a novověkých epigrafických památek. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, C 21–22, 1975, s. 167–174.
 2. HEJNIC, Josef: *Náhrobky v lapidáriu Národního muzea*. Sborník Národního muzea 13, řada A, 1959, s. 141–220.
 3. HEJNIC, Josef: *Nápisy na českých zvonech ve 14. a 15. století*. Časopis Národního muzea 129, 1960, s. 1–33.
 4. HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav: *Vademecum pomocných věd historických*. Praha 1997.
 5. HLAVÁČEK, Ivan: *Několik úvah a poznámek o současném stavu studia středověké a novověké epigrafiky a jejich potřebách u nás*. Umění 30, 1982, s. 146–151.
 6. KOCH, Walter: *Epigraphik des Mittelalters und der frühen Neuzeit*. Archiv für Diplomatik 55, 2009, s. 425–444.

7. KOCH, Walter: *Inschriftenpaläographie des abendländischen Mittelalters und der früheren Neuzeit. Früh- und Hochmittelalter*. Wien 2007.
 8. MAREČKOVÁ, Marie: *Přehled pomocných věd historických*. Brno 2000.
 9. ROHÁČEK, Jiří: *Česká epigrafika: stav a perspektivy (nejenom) pomocné vědy historické*. In: X. sjezd českých historiků: Ostrava, 14. – 16. 9. 2011. Sv. 6. Ostrava 2015, s. 371–379.
 10. ROHÁČEK, Jiří: *Epigrafická autoprezentace pražských měst a jejich elit*. In: *Pater familias*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu Prof. Dr. Ivana Hlaváčka. Praha 2002, s. 39–54.
 11. ROHÁČEK, Jiří: *Epigrafika v památkové péči*. Praha 2007.
 12. SCHMIDT, Manfred G.: *Einführung in die lateinische Epigraphik*. Darmstadt 2004.
 13. ŠEDIVÝ, Juraj a kol.: *Latinská epigrafia. Dejiny a metodika výskumu historických nápisov zo Slovenska*. Bratislava 2014.
 14. VIDMAN, Ladislav: *Psáno do kamene*. Praha 1975.
-

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. V čem spočívá pomocná funkce epigrafiky?
 2. Jak se dělí epigrafika podle chronologického hlediska?
 3. Uveďte dva nejstarší latinské nápisy na území bývalého Československa.
-

SHRNUTÍ KAPITOLY

Kapitola seznamuje čtenáře s epigrafikou, která se zabývá nápisy a nápisovým písmem. Pozornost byla věnována kritériím klasifikace písma, písmům latinské epigrafiky a také nejvýznamnějším příkladům epigrafických památek na území Československa.

ODPOVĚDI

Ad. 1. Pomocná funkce epigrafiky spočívá především ve zpřístupňování nápisových pramenů pro další bádání. Pro epigrafiku je specifické, že kromě samotného nápisu zkoumá také jeho nositele, čili objekt, který fyzicky nápis nese, tzv. nosič nápisu.

Ad. 2. Podle chronologického hlediska se epigrafika dělí na epigrafiku starověkou, středověkou a novověkou.

Ad. 3. K nejstarším latinským nápisům na území bývalého Československa patří římský nápis na hradní skále v Trenčíně z roku 179 a nápisy z doby kolem roku 1000 ze slavníkovské Libice.